

Divan Şiirinde İsrâiliyat Bağlamında Hz. Âdem¹

Melek Misal CEYLAN

Siirt Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi. Kurtalan Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, melekmisalceylan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3940-4470

Doç. Dr. Mesut Bayram DÜZENLİ

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
mesutbayramduzenli@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3479-8244,

Özet

Türklerin İslamiyet’i kabulleriyle birlikte XI ve XII. asırdan itibaren Türk edebî faaliyetlerinde ciddi farklılıklar görülmüş, ilk dönemlerde Arap ve özellikle Fars edebiyatının etkisinde gelişen ve adına “Divan edebiyatı” denilen edebî hareket meydana gelmiştir. Divan şiiri, temeli İslam dini olan bir edebiyat olması hasebiyle İslamiyet’in içine giren ve adına İsrâiliyyat dediğimiz başka din ve kültürlerin etkisi, ister istemez bu edebiyatta kendini hissettirmiştir.

Peygamber kıssaları Divan şiiri için zengin bir malzeme oluşturmuş, Divan şairleri tarafından sıkça başvurulan kaynaklardan olmuştur. Bütün semavi dinlere ilk insan olarak kabul edilen Hz. Âdem’in yaratılışı ve hayat hikâyesi de Divan şairlerinin ilgisini çekmiş, ona dair rivayetler beyitlerde sıkça kullanılmıştır. Bu çalışmada, Divan şiirinde Hz. Âdem’e dair tespit edilen rivayetler incelenmiş, bu rivayetler Kur’ân’ı Kerîm’de Hz. Âdem’in anlatıldığı ayetlerle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucu, ayetlerde referansı olmayan ya da ayetlerle çelişen rivayetler, İsrâiliyat kabilinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsrâiliyat, Hz. Âdem, Divan şiiri, Kur’ân kıssaları.

¹ Bu çalışmada “Divan Şiirinde İsrâiliyat” isimli yüksek lisans tez çalışmamızdan faydalanılmıştır.

Prophet Adam in the Context of Israel in Divan Poetry

Abstract

With the acceptance of Islam by the Turks, serious differences have been observed in Turkish literary activities starting from the XI and XIIth centuries, Literary movement called "Divan literature", which developed under the influence of Arabic and especially Persian literature in the early periods, appeared. Since Divan poetry is a literature that is based on the Islamic religion, the influence of other religions and cultures, which entered into the religion of Islam and which we call *İsrâiliyyat*, inevitably has made itself felt in this literature.

The parables of the Prophets made up a rich material for Divan poetry and has become referenced sources frequently by Divan poets. The creation and life story of Prophet Adam, who is accepted as the first human being in all Abrahamic religions, also attracted the attention of Divan poets, and narrations about him were frequently used in couplets. In this study, the narrations about Hz. Adam in Divan poetry has been analyzed and these narrations have been compared with the verses in the Qur'an in which Hz. Adam is described. As a result of this comparison, the narrations that do not have a reference in the verses or contradict the verses are considered within the realm of *İsrâiliyat*.

Keywords: *İsrailiyat*, Hz. Adam, Diwan poetry, Qur'an parables.

Giriş

1. İsrâiliyat'ın İzahı

İsrâiliyat, "İsrâiliye" kelimesinin çoğuludur (Zehebi, 2017: 25; Aydemir, 2019: 27; Ayverdi, 2010: 575; Hıdır, 2006: 21; Ünver, 2017: 43; Kaya, 2018:101; Zamur, 2020: 90) Kök itibariyle "İsrâil" kelimesine dayanır (Zehebi, 2017: 25; Zamur, 2020: 90). *İsrâil* kelimesinin etimolojisi ve mensup olduğu dil konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte Hz. Yakûb'a nispeten kullanılan ismi ya da lakabıdır (Tekvin: 32/28; Zehebi, 2017: 25; Aydemir, 2019: 27; Çelebi, 1978: 34-35; İslamoğlu, 2001: 53; Hıdır, 2006: 21; Pala, 2020: 239; Kaya, 2018: 100; Zamur, 2020: 90). "İsrâiliyat" kelimesinin lügatlerdeki izahına bakıldığında genellikle *İsrâiloğullarının* kutsal kitaplarında anlatılmış kıssa ve hurafeler için kullanılan bir terim olduğu görülmektedir (Şemsettin Sami, 2007: 158; Püsküllüoğlu, 1977: 190; Pakalın, 1993: II/89; Ayverdi, 2010: 575). Ancak yapılan kaynak taramalarında *İsrâiliyat* üzerine araştırma yapan kişilerin bu spesifik ayrıma dikkat etmedikleri, *İslâm* dışı din ve kültürlerden gelen bütün yabancı bilgileri *İsrâiliyat* kabilinden değerlendirdikleri

görülmüştür (Zehebî, 2017: 25-26; Aydemir, 2019: 27; Hatiboğlu, 2001: 195; İslamoğlu, 2001: 154; Hıdır, 2006: 31; Öztürk, 2014 a: 13; Ünver, 2017: 44-45, 48). Bu çalışmada İsrâiliyat kelimesinin lügat anlamından ziyade kelimeye daha geniş bir perspektifle bakılmış, Divan şiirinde Hz. Âdem kıssasına dair İsrâiliyat kabilinden tespit edilen rivayetler incelenmiştir.

2. İsrâiliyat'ın İslâm'a Karışmasındaki Tarihsel Süreç

Tarihsel bağlamda bakıldığında İslâmiyet'in doğduğu dönemlerde Arap yarımadasında bulunan halkın ekserisinin putperest olduğu bilinmekle birlikte Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük dinine mensup kişiler de bulunmaktadır (Hatipoğlu, 2020: 17). Bunun yanında az sayıda da olsa Sâbiiler, Maniheistler, Mazdekler, Deysânilerin de Arap yarımadasında yaşadığı bilinmektedir (Kaya, 2018: 147). Mustafa Ünver'in verdiği bilgiye göre İslâm öncesi dönemde Arap yarımadasında ticari yolculuklar vesilesiyle İskenderiye'den, yarımadanın kuzeyinden, güneyinden ve doğusundan gelen kültürel dalgaların oluşturduğu elliden fazla ekolün bulunmaktadır. Arap toplumundaki bu zemine bakınca hem farklı din mensuplarıyla aynı coğrafyada buldukları hem de ticari faaliyetler vesilesiyle bilgi alışverişinin kaçınılmaz olduğu, farklı dinlere mensup kişilerin kültür ve rivayetlerinin İslâm öncesi dönemde Arap kültürüne intikal ettiği görülmektedir (2017: 51-52). Aynı şekilde Ahmet Uyar'ın verdiği bilgiye göre de cahiliye Arapları seyahatler vasıtasıyla Hint, Yunan, Yahudi ve Hristiyanların kültürlerinden etkilenen Fars, Roma, Süryani ve Kıptilerden sihir, büyü, kıssalar hakkında birçok bilgi edinmişlerdir (1993: 21).

Cengiz Duman, Kur'an kıssalarının Arap toplumundaki zeminini incelerken bunun iki ayrı unsurdan oluştuğunu ifade eder. Bu unsurların ilki bedevi ve ümmi olan Arap topluluğunun İslâm öncesi mevcut olan sözlü rivayet kültürüdür. İkincisi ise gerek ticari gerek sosyal vesilelerle karşılaştıkları Medine Yahudilerinin kitabi bilgilerine sahip olmalarıdır (2015: 14-15). O halde Kur'an'da bulunan kıssaların İslâmiyet öncesinde de Arap toplumunda bilindiği; bu bilgilerin bir kısmının farklı kavimlerle etkileşim sonucu sözlü kültür vasıtasıyla edinildiği, bir kısmının ise Ehl-i kitabın yazılı kaynaklarından öğrenildiği görülmektedir.

İslâmiyet'in doğuşu ve yayılmasıyla birlikte Yahudilerle münasebetin arttığı, İslâm'ı tebliğ için Hz. Muhammed'in, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu sahabîlerin onların mabetlerini ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu ziyaretler vesilesiyle Yahudi ve Müslümanlar arasında bazen dostane bazen de soğuk bir havaya bürünen münasebetler gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Medine'de Müslüman ve Yahudilerin ortak bir sosyal hayatı paylaşmaları da bu etkileşimi

kaçınılmaz kılmıştır. (Aydemir: 2019: 62-63). Yahudi-Müslüman münasebetlerinin bu dönemlerde artması İsrâiliyat'ın İslâm'la serüveninde de önemli bir husus olmuştur. Bu noktada önemli olan husus, bazı sahâbîlerin Kur'ân kıssalarının arka planını anlamak için Ehl-i kitaba başvurmaları, onların hem yazılı kitaplarından hem de sözlü kültürlerinden istifade etmeleridir. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birini kıssalar oluşturmaktadır. Kur'ân'da yer alan kıssalar, kısa ve öz bir şekilde anlatılmakta; tafsilatlı bilgiler içermemektedir. Bu kıssalarda mekân, zaman gibi ayrıntılara girilmez; olaylar genel hatlarıyla verilir. Kıssaların anlatılmasındaki temel gaye, Müslümanların geçmiş milletlerin hatalarından ibretlik dersler çıkarmalarıdır. Kur'ân'ın bu vecizliğine karşın Eski Ahit ve Yeni Ahit'te anlatılan kıssalar; olay, kişiler, zaman ve mekân bakımından bir hayli tafsilatlıdır. Bu sebeptendir ki özde aynı olan kıssaların tarihsel serüvenini merak eden sahâbîler, Ehl-i kitabın hem yazılı hem de sözlü geleneğine başvurmuşlardır. (Aydemir, 2019: 69). Fakat şunu da söylemek gerekir ki sahâbîler Ehl-i kitabın verdiği her bilgiyi doğru kabul etmemiş, sorgulamışlardır (Nedim, 2017:7). Buna rağmen bu dönemde İslâm'a girmiş Yahudilerin anlattıklarına başvuranlar ve benimseyenler olmuştur. Bu da İsrâiliyat'ın sahâbîler döneminden başlayarak İslâm'a bulaştığını göstermektedir (Aydemir, 2019: 69-70).

Sahâbîler döneminde her ne kadar Ehl-i kitapla münasebetler olsa da İsrâiliyat'ın yaygınlık kazanması daha çok tâbiîn ve Tebeittâbiîn döneminde olmuştur. Bu dönemde İsrâiliyat hadis ve tefsirlere ciddi derecede bulaşmıştır. İlk dönemlerde tefsirlerde yer alan rivayetler senetleriyle birlikte zikredilirken bu dönemdeki müfessirler bu konuda gevşek davranmış, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaları aslı olmayan rivayetlerle doldurmuş, rivayetlerin doğruluğunu sorgulamamışlardır (Zehebî, 2017: 34-36).

Esasında İsrâiliyat'ın İslâm'a karışmasındaki mühim meselelerden biri de Ehl-i kitaba mensup âlim kişilerin İslâm'ı benimsemeleri olmuştur. Haliyle bu kişiler beraberlerinde getirdikleri bilgi birikimleri, kültürleri ve rivayetleri de İslâm'a taşımışlardır (Kaya, 2018: 156). Bu kişilerin başında İsrâiliyat'ı nakleden Abdullah b. Selam, Ka'bu'l-Ahbar, Vehb. B. Münebbih, Temîm ed-Dârî gibi isimler gelmektedir (Ünver, 2017: 61-62).

Kassas olarak ortaya çıkan ve anlattıklarıyla halkın ileri gelenlerinden bahşiş toplayarak maddi çıkar elden eden kimselerin de İsrâiliyat'ı İslâm'a bulaştırmada rolü vardır. Belagat ve beyanı çok iyi olan kassaslar; insanların dinlemekten keyif aldığı acayip ve yalan hikâyeleri mescit vb.

yerlerde anlatmışlar, tefsir ve hadislerle İsrâiliyat'ı sızdırmışlardır (Zehebi, 2017: 35; Uyar, 1993: 54-55).

Hız. Muhammed'in vefatından sonra gerçekleştirilen fetihlerle beraber İslâmiyet geniş bir coğrafyada yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma gerek İslâm'ın benimsenmesi sonucu gerekse de dönemin otoritesine karşı maddi çıkarları ön planda tutan münafıkların göstermelik olarak İslâm'a girmeleriyle olmuştur. Haliyle Müslümanlığı benimseyen kişiler, eski din ve kültürlerine dair unsurları beraberlerinde taşımışlardır; münafıklar ise kendi inançlarına son veren İslâm'ı yıpratmak ve tahrif etmek için her türlü yıkıcı faaliyette bulunmuşlardır. Böyle bir ortamda İslâm dışı fikirlere, geleneklere, kıssalara, inançlara dair unsurlar İslâm'a bulaşmıştır. (Aydemir, 2019: 77-78).

Sonuç olarak İsrâiliyat'ın tarihsel sürecine bakıldığında İslâm öncesi Arap toplumuna intikal etmiş, İslâm'ın doğuşuyla da Ehl-i kitapla etkileşimler artmıştır. İsrâiliyat unsurlarının İslâm'a entegre edilmesi farklı kanallarla olmuş; gerek sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde Ehl-i kitapla etkileşimin artması, gerek farklı dinlere mensup kişilerin İslâm'ı seçmeleri İsrâiliyat'ın İslâm'a sızmasında etkili olmuştur.

Divan Şiirinde Hz. Âdem'le İlgili İsrâiliyat

Bütün semavî dinlerde ilk insan olarak kabul edilen Hz. Âdem, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde anılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılışına ve hayatına dair her ne kadar ayrıntılı bilgi olmasa da bu konular üzerine İsrâiliyat kabilinden teferruatlı pek çok bilgi, kültür ve edebiyatımıza yerleşmiştir. Divan şiirinde de İsrâiliyat'tan gelen birçok bilgiye rastlanmıştır. Hz. Âdem'in kıssasına dair İsrâiliyat olarak tespit edip ele aldığımız konular Âdem'in yaratılış sürecinin kaç gün olduğu, yaratışında kullanılan toprağın nereden getirildiği ve nasıl getirildiği, İblis'in Hz. Âdem'e ceset halindeyken düşmanlığı, Hz. Âdem'in eşinin yaratılışı, eşinin yılan tarafından kandırılması, Hz. Âdem'in eşine uyup yasaklı yiyeceği yemesi, yediği yasaklı yiyeceğin ne olduğu, cennetten kovulunca yeryüzünde indirildiği yer, tövbe ederken kaç yıl ağladığı, başışlanmak için Allah'a nasıl dua ettiği, boyu ve yaşadığı yıl sayısıdır.

1. Hz. Âdem'in Yaradılışı İle İlgili Rivayetler

1.1. Hz. Âdem'in Yaradılış Toprağı

Hz. Âdem'in yaradılışına dair ayetlerde; topraktan (Âl-i İmrân: 3/59; A'râf: 7/12; Hicr: 15/26,28) yaradıldığı bildirilmektedir. Bu bilgiler dışında toprağın kim tarafından getirildiği, nereden getirildiği, renginin ne olduğu ayetlerde mevcut değildir. Ancak Hz. Adem'in yaradılışıyla ilgili haberleri İsrâilî bilgilerle aktaran ravilerin genel kanısına göre Hz. Âdem'in yaradılış toprağını yeryüzünden Azrail almıştır. Rivayetlere göre Allah yaradılış için Cebrail'i yeryüzünden toprak getirmekle görevlendirir. Yeryüzüne inen Cebrail görevini ifa etmek istediğinde yer (toprak) buna mâni olur. Yer, şeklinin bozulmasından ve hakir duruma düşmekten Allah'a sığınır. Cebrail, yeryüzüne merhamet göstererek Allah katına geri döner. Allah, bundan sonra sırasıyla Mikail ve İsrâfil'i gönderir. Aynı hadiseyi onlar da yaşarlar ve görevlerini ifa edemedi Allah katına dönerler. Allah son olarak Azrail'i yeryüzüne gönderir. Yerin yalvarıp yakarmasına rağmen Azrail ona merhamet etmez ve Allah'ın verdiği görevi yerine getirmek üzere yeryüzünün çeşitli yerlerinden çeşitli renklerde toprak alıp Allah katına çıkar (Taberî, 1991: I/113-114; Taberî, 1996: I/169; Kurtubî, 2005: I/287; İbn Kesîr, 1993: II/287; Suyûtî, 2012: I/217; Pala, 2020: 50). Allah, Azrail'in yeryüzüne merhamet göstermeyen bu davranışını, insan ruhunu kabzetmeye uygun görür. Allah Azrail'i ölüm meleği olarak görevlendirir (Kurtubî, 2005: I/287; Pala, 2020: 50).

Yukarıda tahkiye edilen rivayet, yaradılış itibari ile meleklerin fitratına aykırıdır. Allah'ın verdiği bir vazifeyi ifa etmemeleri mümkün değildir. Zira Enbiya suresinde belirtildiği üzere melekler sadece Allah'ın emriyle hareket ederler.² Dolayısıyla söz konusu rivayette anlatılanın gerçekleşme ihtimali bulunmamaktadır.

Kur'ân ayetiyle açık şekilde çelişen bu rivayet Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye* adlı eserinde şöyle yer almaktadır:

Çü yaratmak istedi Hakk Âdemi

Kim onun ile zeyn ede âlemi

Pes ondan buyurdu ki Cebrâile

İne yere bir kabza toprağ ala

---

² "O'nun sözünün önüne geçemezler, sadece O'nun emriyle hareket ederler." (Enbiyâ: 21/27)

Çü geldi erişti yere Cebrayil

Ki toprak ala onda pevk-i Celil

Kasem yâd edip vermedi toprağın

Emîn Cebrayil'in sıdı buyruğun

Makamına erdi geri Cebrayil

Suâl eyledi yerden ona Celil

Dedi kim kasem etti Yâ Rab sana

Elim sunmadım pes ben ondan yana

Yazıcıoğlu Mehmed (108-109. s)³

Hak âlemi kendisiyle süslemek için Âdem'i yaratmak istedi, sonra Cebrail'e yere inip bir avuç toprak almasını emretti. Cebrail yere kendisinden bir avuç almak için geldiğinde toprak Cebrail'in emrini dinlemedi. Cebrail makamına geri geldi ve Allah kendisine toprakla ilgili soru sordu. Cebrail de Ya Rabbi, toprak sana yemin etti. Ben de ona elimi süremedim.

Pes andan varıp-ıdı Mikâyili yere Hak

İşit bu sözü akl eli ile sen sen de yaz

Ona dahi and verdi pes almadı toprağı

Bu sözü dahi işitip onu tâbende yaz

Yazıcıoğlu Mehmed (111.s)

“Sonra Allah yere Mikail'i gönderdi. Toprak ona da yemin etti. Mikail toprak almadı. Bu sözü dahi işit ve onu parlak bir şekilde yaz.”

Varıp-ıdı Azrâili toprağı almağa

İşit bu kelâmı dahi onu sen cânda yaz

Yer ona dahi verdi and lîkin ol tutmadı

Bu söze nazar eyle cânında türvende yaz

Makâmına vardı vukûf eyledi kırk yıl

³ Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinde beyitler numaralandırılmadığı için beyitlerin olduğu sayfa numaraları verilmiştir.

Tınıp söylemedi dilin eylemedi nihâz

Yazıcıoğlu Mehmed (111. s)

“Azrail toprağı almak için varmaktaydı. Bu sözü işit canına yaz. Toprak, ona da yemin etti. Ancak o, onun yeminini dinlemedi. Azrail yerine vardı ve orada kırk yıl bekledi. Hiç konuşmadı.”

Rivayetlere göre Azrail, Hz. Âdem'in yaratılışı için yeryüzünün çeşitli bölgelerinden aldığı kara, beyaz ve kırmızı toprak türlerini karıştırmıştır. İnsanların farklı ten rengine sahip olmalarının sebebi bu toprak çeşitliliğine bağlanmıştır (İbn Kesîr, 1993: II/287; Suyûtî, 2012: I/217; Tökel, 1998: 282) . Bir başka rivayete göre de Hz. Âdem'in uzuvları farklı topraklardan yaratılmıştır. Örneğin; başının ve yüzünün Kâbe toprağından, göğüs ve sırt bölgesinin Beytülmakdis'ten, baldır kısmının Yemen'den, bacak kısmının Mısır'dan, ayaklarının Hicaz'dan, sağ ve sol elinin doğu ve batıdan getirilen topraklardan yaratıldığı rivayet edilmiştir (Bolay: 1988: 359). *Muhammediye*'den alınan aşağıdaki beyitlerde bu rivayet yer almaktadır:

Dediler Azrâil Âdem toprağını alıcak

Etti alnı toprağını Ka'be yerinden misâs

Sadrını hem zahrını Beytü'l-Mukaddes'den alıp

Budların arz-ı Yemen'den etmiş idi iltimâs

İncigini hem Mısır'dan almış idi kabz edip

Ayağın arz-ı Hicaz'dan etmiş idi ihtirâs

Sağ elin maşrıktan aldı solunu magribden ol

İşbu resme san'at ile eylemişti iftirâs

Yazıcıoğlu Mehmed (115. s)

Seyfullah Nizamoğlu, aşağıdaki beytinde Hz. Âdem'in yaratılışında kullanılan toprağın Kabe'den alındığına dair rivayete yer vermiştir. Kabe'nin secdegâh olmasını da bu sebebe bağlamıştır.

Ka'be yeründen aldı Hak Âdem'in toprağın

Budur kadîmi Ka'be gel secde it hey âdem

Seyfullah Nizamoğlu (G⁴: 149/5)⁵

⁴ G: Gazel

⁵ Beyitlerde ilk numara beytin yer aldığı divandaki şiir numarası, ikinci numara ise şiirin beyit numarası olarak düzenlenmiştir.

“Hak, Âdem’in (yaratılış) toprağını Kabe’nin (bulunduğu) yerden aldı. Ey insan, Kabe’nin geçmişi budur, gel secde et.”

1.2. Hz. Âdem’in Yaratılış Aşaması ve Süresi

Hz. Âdem’in yaratılış aşamasının ve süresinin nasıl olduğu Kur’ân-ı Kerîm’de teferruatıyla bildirilmemiştir. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere birçok ayette topraktan yaratılma hadisesi mevcuttur. Âl-i İmrân suresinin 59. ayetinde “ ... *Onu topraktan var etti; sonra ona ‘ol’ dedi ve oluverdi.*” ifadesi yer alır. Fakat bu oluverme ya da yaratılma süresine dair net bir bilgi bulunmaz.

Eski Ahit’e göre Allah, Hz. Âdem’i kendi eliyle ve kendi suretinde yaratmıştır (Tekvin: 1/26-27). İslâmî kaynaklarda da Allah’ın Hz. Âdem’i kendi eliyle yarattığı zikredilmiştir (Taberî, 1991: I/113-122; Taberî, 1996: I/167; İbn Kesîr, 1993: II/285,287; Suyûtî, 2012: I/209; Bursevî: 2012: IV/396). Allah, Hz. Âdem’e şekil verdikten sonra Hz. Âdem’in cesedi kimi rivayetlere göre kırk gün (Taberî, 1996: I/167; İbn Kesîr, 1993: II/285,287; Suyûtî, 2012: VIII/578; Aydemir, 2019: 293), kimi rivayetlere göre de kırk yıl (Taberî, 1991: I/116,118; Taberî, 1996: I/170; Kurtubî, 2005: I/558) yerde kalmıştır. Kur’ân’da bu tür teferruatlar olmamasına rağmen İsrâiliyat’tan İslâmî kaynaklara sızmıştır.

Gelibolulu Mustafa Âlî, aşağıdaki beytinde Âdem’in yaratılıştan sonra yıllarca ceset halinde beklemesine telmihte bulunur. Buna göre âşık, kendi tenini yıllarca ceset halinde bekleyen Âdem’in kalıbına benzetir. Hayata tutunmak için sevgiliden gelecek bir öpücüğü umutla beklemektedir.

Yıllarla yatdı kâleb-i âdem gibi tenüm

Ümmid-i bûs-ı la’lin idüp câna muntazır

Gelibolulu Mustafa Âlî (G: 373/2)

“(Ey sevgili!) Bedenim, senin kırmızı dudağını öpme ümidiyle Âdem’in cesedi gibi yıllarca (kendî) ruhunu bekleyerek yattı.”

Divan edebiyatında, ruh üfürülmeden önce Âdem’in (as) ceset halinde bekleyişi “âb u gil” mazmunuyla şiirlerde yerini almış, âb u gil içindeki bekleyişi ise “erba’în” kelimesiyle ifade edilmiştir. Aşağıdaki örnek beyitlerde geçen “erba’în” kelimesinin kırk gün, kırk yıl veya kırk vakit mi olduğu belli değildir.

Ceddün bisât saldı sarây-ı nübüvette

Âdem çekerken âb-ü-gil içinde erba'in

Ahmet Paşa (Tcb⁶: 7/ 3-2)

“Âdem (in cesedi) kırk (gün/yıl) su ve çamur içinde beklerken (senin) ataların yeryüzünde nebilik sarayını genişletti.”

Serverâ sen on sekiz bin 'âleme sultân-idün

Âb u gil içre dahi Âdem çekerken erba'in

Zâtî (K⁷: 5/12)

“Ey Peygamber (Hz. Muhammed), Âdem daha su ve toprak içinde kırk (gün/yıl) bekler iken sen on sekiz bin âleme sultan idin.”

Yazıcıoğlu Mehmed de *Muhammediye* adlı eserinde İsrâiliyat'tan gelen bu rivayetlere yer vermiş, Allah'ın Hz. Âdem'i kendi eliyle yarattığını ve yaratma süresinin kırk gün olduğunu söylemiştir. Beyitlerin devamında ise şekil verilen bu cesedin kırk yıl boyunca güneşe doğru durduğu görülmüştür:

Etti tahmîr onu dest-i kudret ile kırk sabah

Tâ kim ekmele ede onu giydire ecmele libâs

Çünkü tâtvîr etti onu hikmet-i tadrîc ile

Kodu kırk yıl durdu onu nûr-ı şemse in'ikas

Yazıcıoğlu Mehmed (116. s)

1.3. İblis'in Hz. Âdem'e Düşmanlığı

Kaynaklarda İblis'in Hz. Âdem'e olan düşmanlığı, Hz. Âdem'in ceset halinde yaratılmasıyla başlar. Rivayetlere göre Hz. Âdem yaratılıp yerde bekletilirken İblis ve melekler cesedi merak ederler. İblis, başlarda cesetten korksa da sonrasında korkulacak bir şeyin olmadığını fark eder. Cesede ayağıyla vurdukça ceset, boş bir testiye vurulunca çıkan ses gibi ses çıkarır. İblis cesedin ağzından girer, arkasından çıkar. Hz. Âdem'in cesedine musallat olan İblis, meleklerle de cesetten korkulmaması gerektiğini ve kendisine kuvvet verilecekse bu cesedi helâk edebileceğini söyler (Taberî, 1991: I/117; Taberî, 1996: I/167,170; Kurtubî, 2005: I/558; İbn Kesîr, 2009: II/285,287; Suyûtî, 2012: I/209-210; Aydemir, 2019: 293; Öztürk, 2014b: 136).

⁶ Tcb: Terciibent

⁷ K: Kaside

Nâ'îlî-i Kadîm aşağıdaki beytinde yukarıda verilen rivayete değinir. Ona göre İblis'in Âdem'e olan düşmanlığı Âdem henüz ceset halindeyken başlamıştır. Aşağıdaki beyitte bu rivayet görülmektedir:

Bildi zıddiyetini eyledi bî-rûh henûz

Cesed-i Âdeme izhâr-ı 'adâvet iblis

Nâ'îlî-i Kadîm (K: 33/19)

“Âdem'in cesedi henüz ruhsuz iken iblis (kendisi ile Âdem arasındaki) tezatlığı görüp (Âdem'e karşı) husumetini açığa vurdu.”

Yazıcıoğlu Mehmed de *Muhammediye* adlı eserinde yukarıdaki rivayetlerden söz eder. Esere göre İblis gelmiş ve Âdem'in yerde yattığını görmüştür. Sonrasında onu tepmiş ve ona haset etmiştir. Meleklerle, onun içi boş bir nesne olduğunu, böyle bir nesnenin sabit ve kararlı olamayacağını, yakında yok olup gideceğini söylemiş, onlar da kendisine Allah'ın emrine itaat ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine İblis, Allah eğer kendisini üstün görürse Âdem'i yeryüzünden sileceğini yok eğer üstün görmezse Allah'a asi olacağını söylemiştir:

Geldi İblîs uğradı gördü kim Âdemdir yatan

Debdi onu pes hased edüben etti intikâs

Dedi bu bir iş için yaradıtıpdır şeksüzün

Bilmedi u'cûbe-i esrâr olısar şeh-sinâs

Pes eliyle onu darb etti görür kim cevfi var

Girdi ağzından çıkıp aşağıdan bî-ihtibâs

Dedi ashâbına kim bu bir mücevvef nesnedir

Sâbit olmaz mâlik olmaz eyleyiser indirâs

Hak Taâlâ sizden efdal eyler ise nidesiz

Dediler Hak'a muti'yiz yok bu sözde iltibâs

Dedi kendi kendüzine bunu tafdil eylese

Âsî olam Tanrı'ya edem kapısından iyâs

Ger beni tafdil ederse eyleyem bunu helâk

Şöyle kim kılam yüzünü yeryüzünden intimâs

Yazıcıoğlu Mehmed (116-117. s)

2. Hz. Âdem'in Cennet Hayatına Dair Rivayetler

2.1. Hz. Âdem'in Eşinin Yaratılması

Hz. Âdem'in eşinin yaratılma meselesi, üzerine ihtilafların olduğu bir meseledir. Eski Ahit'te “*Ve Rab Allah adamın üzerine derin bir uyku getirdi ve o uyudu ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı ve Rab Allah adamdan aldığı kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi.*” (Tekvin: 2/21-22) ifadeleri yer almaktadır. Tefsir kitaplarında da ilk kadının, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı bilgisi yer almaktadır⁸ (Taberî: I/133-134; Kurtubî, 2005: I/585; İbn Kesîr, 1994: II/297; Suyûtî, 2012: I/235). Görüldüğü üzere, tefsir kitaplarında yer alan, ilk kadının kaburga kemiğinden yaratılma mevzusu, Eski Ahit'ten gelen bir rivayettir. Oysa Kur'an'da, böyle bir bilgi yer almamakla birlikte, bu sonuca ulaşacağımız bir ayet de mevcut değildir. Kur'an'da, ilk kadının yaratılışı, şu ifadelerle anlatılmaktadır: “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının.*” (Nisâ: 4/1), “*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur.*” (A'râf: 7/189). Mehmet Okuyan, Kur'an mealinde Nisâ suresinin ilk ayetine, şu yorumu getirmiştir: “*İlk insan yani erkek türü nereden yaratıldıysa eşi de oradan yaratılmıştır; yani ilk kadın, ilk erkekten yaratılmamıştır; bu iki türün yaratıldığı kaynak aynıdır.*” (2021: 76).

Hz. Âdem'in eşinin, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması İsrâilî bir rivayettir. Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*'sinde bu rivayete de yer vermiştir:

Pes aldı şol eyegüsinden onun

Düzeltti cismini Havva ananın

Yarattı ondan ol Havva anayı

Kim Âdem görmeden zahmet anâyı

Yazıcıoğlu Mehmed (125. s)

“Sonra (Hz. Allah), onun (Âdem'in) ege kemiğini aldı, şeklini düzeltti ve ondan Havvâ anayı yarattı.”

⁸ Rivayetlere göre kadın, eğri olan kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bu sebeptendir ki kadında bir eğrilik vardır. Erkeğe karşı hiçbir zaman doğru olmayacaktır (Kurtubî,2005: I/585; Suyûtî, 2012: I/235).

Havvâ, Hz. Âdem'in eşi olarak yaratılan kadına verilen isimdir. Kur'an-ı Kerîm, bu isme yer vermemiştir. Ayetlerde “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun.*” (Bakara: 2/35), “*Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşip dilediğiniz şeyden yiyin.*” (A'râf: 7/19) şeklinde ifadeler yer almaktadır. Eski Ahit'te ise bu isme rastlanmıştır: “*Ve Âdem karısı Havva'yı bildi.*” (Tekvin: 4/1). Muhtemeldir ki tefsir kitaplarında ve İslâmî kaynaklarda yer alan bu isim (Mâtürîdî, 2015: I/119; Kurtubî, 2005: I/585; İbn Kesîr, 1994: II/296; Suyûtî, 2012: I/234), Eski Ahit kaynaklıdır. Yukarıdaki beyitlerde de bu isim görülmektedir.

2.2. Hz. Âdem ve Eşine Yasaklanan Yiyecek

Kur'an-ı Kerîm'e göre Hz. Âdem'e ve eşine cennetteki bütün nimetlerden yararlanma imkânı verilir. Fakat yasaklı bir ağaç vardır. Bu ağaca yaklaşmamaları konusunda uyarılırlar (Bakara: 2/35; A'râf: 7/19). Bu ağacın ne olduğuna dair İsrâiliyat'tan rivayetler mevcuttur. Bu ağaç, Kitab-ı Mukaddes'te iyiliği ve kötülüğü bilme ağacı olarak geçmektedir (Tekvin: 2/16-17). Taberî'nin rivayetlerinde üzüm, incir, buğday (1996: I/186); Kurtubî'nin aktardığı rivayetlerde incir, üzüm, buğday (2005: I/589); İbn Kesîr'in aktardığı rivayetlerde asma, hurma, buğday, incir (1993: II/191-192; 1994: I/97) ağacıdır. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinde bu ağacın buğday ağacı olduğu görülmektedir:

Dedi yâ Âdem ü Havva cennette pes sâkin

Kamu ni'metlerimden yin benim şükürümde olman âs

Velî buğday ağacına yakın varman dedi zinhâr

Ki zâlimlerden olursız ona olursanız harrâs

Yazıcıoğlu Mehmed (127. s)

2.3. Tavus Kuşu ve Yılanın Cennete Girmek İsteyen İblis'e Yardım Etmesi

Allah, yeryüzünde halife yaratacağını söyleyince melekler insanın varlığına karşı çıkar. Gerekece olarak da insanların yeryüzünde bozgunculuk yapacaklarını ve kan dökeceklerini dile getirirler. Oysa kendileri her daim Allah'ı tasdik ve tesbih etmektedirler. Allah ise “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” der. Allah, Âdem'e bütün varlıkların ismini öğretir ve meleklerle varlıkların ismini sorar. Melekler ise Allah'ın onlara öğrettiklerinden fazlasını bilmezler ve Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederler (Bakara: 2/30-32). Allah meleklerle, Âdem'e secde emri verir. İblis hariç hepsi emri yerine getirir. İblis; Âdem'in çamurdan, kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyerek kibirlenir.

Allah'a yaptığı bu itaatsizlik sonucu bulunduğu yerden ve konumdan kovulur, lanetlenir (Bakara: 2/34; Araf: 7/11-13).

Bu kıssaya dair İsrâîlî rivayetler İblis'in bulunduğu konumdan ya da yerden kovulmasıyla başlar. İblis, secde emrine itaat etmeyip cennetten kovulduktan sonra Hz. Âdem ile eşini Allah'a karşı itaatsizliğe sürüklemek ister. Cennetten kovulduğu için onlara ulaşamaz. Cennete tekrar girebilmek için birçok hayvana işbirliği teklif eder ancak reddedilir. Nihayetinde yılan, İblis'in teklifini kabul eder. İblis, yılanın ağzının içine saklanarak cennete girer (Taberî, 1991: I/136; Râzî, 2002: 413). İblis'in cennete girerken işbirliği yaptığı hayvanın tavus kuşu olduğunu söyleyenler vardır (İbn Kesir, 1994: I/301).

Eski Ahit'te Hz. Âdem ve eşinin cennetten kovulmasına sebep olan yilandır. Hikâyeye göre cennetteki yasaklı ağacın, yiyene ölümsüzlüğü ve bilgiyi bahşedeceğini kadına yılan bildirmiştir (Tekvin: 3/1-5). Dolayısıyla İslâmî kaynaklarda yer alan yılan anlatılarının Eski Ahit kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Gelibolulu Mustafa Âlî aşağıdaki beytinde Âdem-yılan hikâyesine telmihte bulunur. Bu beyitte insanoğlunun yokluktan varlığa doğru olan yolculuğunda doğru yoldan çıkarak yanlış yollara sapabileceği ve kaybolabileceği anlatılır. İnsanoğlunun doğru yoldan sapması da yılanın şeytanla cennette yaptığı iş birliği rivayetine telmih olarak karşımıza çıkar:

Ben âleme geldüm dir iken râh-ı 'ademden

Gerdûn gibi bir mâr-ı ham-ender-hama düşdüm Gelibolulu Mustafa Âlî (G: 861/4)

“Ben yokluk yolundan dünyaya geldim derken felek gibi dönen, kıvrım kıvrım (bükülen) yılanın eline düştüm.”

Usûlî'de ise insan nefsinin bencilliği ön plana çıkarılarak nefsin yedi başlı ejderha kadar tehlikeli olduğu vurgulanır. Bunun yanında Hz. Âdem'in cennetten kovulma hikâyesinde rol aldığına inanılan yılan motifi de kullanılır. Bu beyte göre insanların atasını cennetten çıkaran yilandır.

Ejdehâ-yı heft-serdür nefis-i hod-kâm ey gulâm

Ceddüni cennetden ihrâc eyleyen ol mârî gör

Usûlî (G: 30/6)

“Ey kul, (o) bencil nefis yedi başlı ejderhadır. Atasını cennetten çıkaran o yılanı gör.”

Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye* adlı eserinde yer alan beyitlere göre Şeytan; tavus kuşu ve o vakitler cennette iken şekil olarak deveye benzeyen ve dört ayaklı olan yılanı ölümsüz olacakları vadiyle kandırmış ve bu yolla Hz. Âdem ve eşine ulaşmıştır:

*Çün Âdem cennete girdi yüce devletlere erdi
Kamu eylikleri gördü ederdi şükr ile ihlâs
Bakıp gördü onu İblîs hased kaldı edip telbîs
Onu bilmez idi Âdem kıldadı zikr ile ihlâs
Gelip cennet kapısında karâr etti durup anda
Görür kim çıktı bir tâvus ederdi fahr ile ihlâs
Dedi ne hûb u zîbâsın eğer ölmeyedin hergiz
Dedi ölmek nedir bildir kılâm tâ fikr ile ihlâs
Dedi candır bu cismini diri tutup veren kuvvet
Hemâna kim çıka canın gider bu kadr ile ihlâs
Çün işitti onu tâvus yılan ile buluştu tîz
Haber verdi ona fi'l-hâl bu sözü sırr ile ihlâs
Yılan ol vakte cennette deve gibiydi surette
Ayağı dört idi onun ederdi emr ile ihlâs
Bu sözü çün ona dahi tamâm bir bir dedi İblîs
Dedi pes çâre var mıdır ki kılâm mekr ile ihlâs
Dedi aç ağzını girem çü varam cenneti görem
Ecel dermânını verem kılâsın ömr ile ihlâs*

Yazıcıoğlu Mehmed (128-129. s)

2.4. Yasaklı Meyveyi Yemeleri İçin Havvâ'nın Hz. Âdem'i İkna Etmesi

Hz. Âdem ve eşinin yasaklı yiyecekten yemeleri Eski Ahit'te şöyle anlatılmaktadır:

“Ve yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve kadın gördü ki, ağaç yemek

için iyi, ve gözlere hoş, ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı; ve onun meyvasından aldı, ve yedi; ve kendisiyle beraber kocasına da verdi, o da yedi.” (Tekvin: 3/4-6)

Eski Ahit'ten alınan yukarıdaki ayetlerde insanın günaha bulaşması, yılan yüzünden olmuştur. Yılan, önce Havvâ'yı kandırmış, Havvâ ise Hz. Âdem'in günaha bulaşmasına sebep olmuştur. İslâmî kaynaklarda da yasaklı meyveden yemeleri için Hz. Âdem'i ikna edenin ve onu günaha sürükleyenin Havvâ olduğu söylenmiştir. Buna göre, İblis önce Hz. Âdem'i kandırmaya çalışmış, başaramayınca Havvâ'ya vesvese vermiştir. Havvâ da, yasaklı ağacın meyvesinden yemeleri için Hz. Âdem'e ısrar etmiştir. Bunun üzerine, ikisi de meyveden yemiş ve ilk günahı işlemişlerdir (Taberî, 1991: I/137; Kurtubî, 2005: I/593; Suyûtî, 2012: I/239).

Hz. Âdem'i günaha sürükleyenin Havvâ olduğu, Eski Ahit'ten gelen bir rivayettir. Bu konuda Havvâ'nın suçlanması Kur'ânî bilgi değildir. Kur'ân'daki ayetlerde Hz. Âdem ve eşine vesvese verip cennetten kovulmalarına sebep olanın Şeytan olduğu bildirilmiştir:

“Şeytan oradan onların ayağını kaydırda da buldukları yerden onları çıkardı.” (Bakara: 2/36)

“Derken Şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: ‘Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümranlığın yolunu göstereyim mi?’ Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler.” (Tâhâ: 20/120-121)

Yukarıda verilen Kur'ân ayetlerden anlaşılacağı üzere, Hz. Âdem ve eşini kandıran, onlara vesvese veren Şeytan'dır. Dolayısıyla bu konuda Havvâ'nın suçlanması, İsrâîlî bir rivayettir. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinde Şeytan'ın Hz. Âdem'i kandıramadığı, bunun üzerine Havvâ'yı kandırdığı, Havvâ'nın da Hz. Âdem'i ikna ettiği ve günaha bulaştıkları görülmektedir:

Çü girdi cennete şeytân görür kim Âdem ü Havva

Safalar içre müstagrak ederler devr ile ihlâs

Dedi Âdem ne mülk olur bu cennet ger ebed olsa

Onu şeytân işitti çün sevindi ferr ile ihlâs

Dönüp katlarına geldi sagular sagup ağladı

Dediler niçin ağlarsın edersin kahr ile ihlâs

Dedi ağlamayayım mı ölürsüz can gider sizden

Divan Şiirinde İsrâiliyat Bağlamında Hz. Âdem

*Ne kala hüsn ile sûret ne kala cevr ile ihlâs
İşitti Âdem ü Havva bu söze oldular mahzûn
Sevindi göricek şeytan salındı sanasın rakkas
Dedi şeytan ki ya Âdem dilersen
Ebed mülkde bekaayı ger umarsan
Yigil huld ağacının tanesinden
Sakın ömrün ölüm peymanesinden
Kabûl etmediler and içti pes ol
Nasîhatdır kılın sözümü makbûl
Çün and içti inandılar sözüne
Bilimediler andı ne sözü ne
Dedi pes Âdem'e Havva gel imdi
Bu ağacın yemişinden al imdi
Dedi Âdem ki neyh etti bizi Hak
Dedi Havva ki sözüm tut muhakkak
Yapıştı eline geldi ağaca
Eridi sözüne sankim zücâce
Severdi cân u dilden Âdem onu
Kıyamazdı ede redd ol dem onu
Dedi kim yemezem vardır ukuubet
Dedi yigil ki vâsidir çü rahmet
Aluban kendi yedi iki tâne
Dedi erdim mi gör asla ziyâna
Pes andan bir dahi kesti şecerden*

Fesada tiz kuşanır avret erden

Çü sundu ona yedi onu Âdem

Tenini titremek tuttu heman dem

Yazıcıoğlu Mehmed (129-130. s)

2.5. Hz Âdem'in ve Eşinin Yediği Yasaklı Yiyecek

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Âdem'e ve eşine cennetteki bütün nimetlerden yararlanma imkânı verilir. Fakat yasaklı bir ağaç vardır. Bu ağaca yaklaşmamaları konusunda uyarılırlar (Bakara: 2/35; A'râf: 7 /19). Bu ağacın ne olduğuna dair İsrâiliyat'tan rivayetler mevcuttur. Bu ağaç, Kitab-ı Mukaddes'te iyiliği ve kötülüğü bilme ağacı olarak geçmektedir (Tekvin: 2/16-17). Taberî'nin rivayetlerinde üzüm, incir, buğday (1996: I/186); Kurtubî'nin aktardığı rivayetlerde incir, üzüm, buğday (2005: I/589); İbn Kesîr'in aktardığı rivayetlerde asma, hurma, buğday, incir (2009: II/191-192; 1994: I/97) ağacıdır. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinde, bu ağacın buğday ağacı olduğu görülmektedir:

Dedi yâ Âdem ü Havva cennette pes sâkin

Kamu ni'metlerimden yin benim şükürümde olman âs

Velî buğday ağacına yakın varman dedi zinhâr

Ki zâlimlerden olursız ona olursanız harrâs

Yazıcıoğlu Mehmed (127. s)

İncelenen Divanlarda sıklıkla kullanılan “dâne” ve cinaslı olarak kullanılan “kendüm/gendüm kelimeleriyle bu olaya telmih edilmiş, Hz. Âdem'in yediği yiyeceğin buğday tanesi olarak geçtiği görülmüştür. Emrî'den alınan aşağıdaki örnekte de bu rivayetin yansımaları görülür.

Ey hatt-ı yâr girme o bâg-ı cinâna çık

Âdem gibi ye anda da bir iki dâne çık

Emrî (G: 248/1)

“Ey sevgilinin (yüzündeki) ayva tüyü o cennet bahçelerine girme, çık. Âdem gibi bir iki tane ye (ve) çık.”

Genellikle sevgilinin yüz ve vücudundaki benler buğday tanesine benzetilerek bu rivayete telmihte bulunulur. Münirî, dünya hayatını terk eden bir kimsenin sevgilinin benlerine meyletmemesini kınamaz. Ona göre sofı olan kişi, Hz. Âdem'in içine düştüğü duruma düşmemek için dünyalık duygulara meyletmez; sevgilinin benlerine meyledecek biri muhakkak vardır:

Zâhid-i şehri eger anmazsa ne var benlerini

Dâne-i hâlüne hod meyl idicek âdem olur

Münirî (G: 79/4)

“Eğer şehrin sofusu (senin) benlerini anmazsa ne var? (Elbette) ben tanelerine gönül verecek adam bulunur.”

Azmizâde Hâletî de “dane-âdem-hâl-cennet-belâ” kavramlarını kullanarak cennetten kovulma hikâyesine telmih yapar. Nasıl ki buğday tanesi Hz. Âdem’in cennetten kovulmasına sebep olmuşsa sevgilinin beni de âşık için bir musibettir.

Gayret-i gül-zâr-ı cennetdür ruh-ı alun senün

Bir belâdur âdeme ol dâne-i hâlün senün

Azmizâde Hâletî (G: 444/1)

“(Ey sevgili) cennet bahçesini (isteyen kişi) senin kırmızı yanağına (ulaşmanın) gayretindedir. Senin (yanağının üstündeki) o ben tanesi ise insan için büyük bir musibettir.”

Münirî, aşağıdaki beyitte ilk günahın Hz. Âdem’den geldiğini hatırlatarak kendi durumunun hoş görülmesini ister. Unutulmamalıdır ki dünya hayatına ilgi duymak, ilk insan Hz. Âdem’de mevcut olan bir durumdur. Dolayısıyla Hz. Âdem’in nesli olan şairin de sevgilinin vücudundaki bene ilgi duyması şaşılacak şey değildir.

Dâne-i hâlüne meyl itdügümi ma’zûr tut

Evvêlâ Âdemden oldı hod bilürsin bu günâh

Münirî (G: 242/2)

“(Ey sevgili) vücudundaki bene ilgi duymamı hoş gör. Öncelikle ilk günahın bizzat Âdem’den geldiğini bilirsin.”

Bazen de şair kendisi ile atası Hz. Âdem arasındaki benzerliği bu rivayetle vurgular. Nasıl ki Hz. Âdem daneyi yediği için cennetten olduysa şair de sevgilinin beni uğruna cenneti feda eder:

Âdem behiştî tâneye sattı o hâle ben

Benzerse böyle benzese oğul atasına

Hayâlî (G: 488/3)

“Âdem cenneti (bir) taneye sattı, ben (ise sevgilinin yüzündeki) o bene (sattım). Oğul atasına benzerse böyle benzemeli.”

Bir gendüm-i hâl almağa firdevsini verdim

Uydum babamın isrine hayrû’l-halef oldum

Hamâmizâde İhsân (G: 98/5)

“Buğday (tanesi gibi) bir ben almak için cennetini verdim. Babamın izinden gittim. Hayırlı evlat oldum.”

Dünyadaki mal-mülk hırsının gerekçesi de bu rivayete dayandırılır. Can kuşunun buğday uğruna dünya hırsına düşmesi şaşılacak ya da kınanacak bir durum değildir. Sonuçta Hz. Âdem ve Hz. İbrâhim de dünya malını gözlemişlerdir.

Dâne için dâm-ı hırsa düşse tan mı murg-ı cân

Anda ki Âdem gözleye gendüm Halîlu'llâh 'ades Âhî (Tevhit: 1/8)

“Can kuşu buğday için dünya hırsına kapılsa ayıplanacak şey mi? Âdem buğdayı, İbrâhim mercimeği gözlemektedir.”

Gelibolulu Mustafa Âlî ise kendini tanıdığını, Hz. Âdem'in düştüğü hataya düşmeyeceğini, Hz. Âdem gibi kendisini buğdaya değişmeyeceğini söyler:

Kendüm bilürem kendüme gendümce yakışmam

Âdem gibi ben kendümi buğdaya değişmem Gelibolulu Mustafa Âlî (G: 933/2)

“Kendimi tanırım, kendime buğdayı yakıştırmam. Ben kendimi Âdem gibi buğdaya değişmem.”

3. Hz Âdem'in Cennetten Kovulma Süreci Ve Yeryüzüne İndirilmesine Dair Rivayetler

3.1. Hz. Âdem, Eşi, Yılan ve Tavus Kuşunun Cennetten Kovulmaları

Kur'an ifadesine göre Hz. Âdem ve eşinin yasaklı meyveden yemeleri sonucu avret yerleri görünür. Cennet yapraklarıyla örtünmeye çalışırlar (A'râf: 7 /22; Tâhâ: 20/121). Eski Ahit'te ise incir yaprağıyla örtündükleri ifade edilir (Tekvin: 2/7). Allah'a itaatsizlikleri sonucu cennetten kovulurlar (Bakara: 2/36; A'râf: 7 /24; Tâhâ: 20/120-123). *Muhammediye*'de avret yerlerinin görünmesi üzerine örtündükleri yaprağın incir yaprağı olduğu örülmektedir:

Gelip başından aldı tacı Cibril

Cebininden alıp Mikail ikkil

Başından gitti tâv u hullc tenden

Açıldı aybı gözükteü bedenden

İkisi dahi kaldı anda uryân

Bu hâle oldular gayet peşimân

Ağaçlar vermedi bir yaprağını

Tutundular pes incir yaprağını

Yazıcıoğlu Mehmed (130-131. s)

Tefsirlerde verilen bilgilere göre Şeytan'la yaptığı işbirliği neticesinde yılan da cennetten kovulmuş, İsfahan'a indirilmiştir (Râzî, II/438; İbn Kesîr, bty: IX/4965). Şeytan'a yardımından önce hayvanların en güzeli olarak nitelendirilen ve oldukça gösterişli olan yılan, şekil itibariyle dört ayaklı ve deve kadar büyükçe bir hayvanmış (Râzî, 2002: 413; Suyûtî, I/239-240). Şeytan'a yardım etmesiyle birlikte Allah tarafından lanetlenmiş ve ayakları kesilmiştir. (Taberî, 1996: I/191-192). Eski Ahit'te kadına vesse verip onu günaha sürüklediği için yılanın lanetlenip sürüngen bir hayvana dönüştürüldüğü görülmektedir (Tekvin: 3/14). Görüldüğü üzere yılan anlatıları İsrâiliyat'tan gelen bilgilerdir.

Necatî Bey, aşağıdaki beytinde sevgilinin yüzünü örten saçlarını yılanla benzeterek kendisine her an hainlik yapabileceği kanaatinde. Nasıl ki cennet kapısını Şeytan'a yılan açtıysa sevgilinin cennete benzeyen yüzünü rakibe gösterecek olan da zülüfleridir.

Yüzünü göstermesin ağyâra zülfün key sakın

Mâr olan Şeytâna cennet kapısın derhâl açar

Necatî Bey (G: 162/3)

“Zülfün yüzünü rakibe sakın göstermesin. Yılan olan, Şeytan'a cennet kapısını hemen açar.”

Ben 'âleme geldüm dir iken râh-ı 'ademden

Gerdûn gibi bir mâr-ı ham-ender-hama düşdüm

Gelibolulu Mustafa Âlî (G: 861/4)

“Ben yokluk yolundan dünyaya geldim derken felek gibi dönen, kıvrım kıvrım (bükülen) yılanın eline düştüm.”

Şeytan'ın cennete girip Hz. Âdem ve Havvâ'yı kandırmasında rolü olduğu söylenen bir diğer hayvan da tavus kuşudur. Tavus kuşu, cennette güzel ve gösterişli bir hayvan iken Şeytan'a yardımından dolayı cennetten kovulmuştur. Ayakları çıplak bırakılarak cezalandırılmış ve Babil'e indirilmiştir. Rivayetlere göre ayaklarına bakıp her “ah” edişinde kovulduğu cenneti hatırlamış (Pala, 2020 : 443).

Aşağıdaki beyitte Hakîkî, yukarıdaki rivayete telmihte bulunmuş; Şeytan ve tavus kuşunun Hz. Âdem'e rehberlik ettiğini, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olduklarını ifade etmiştir:

Âdemi cennetden iy cân kim çıkaraydı eger

Olmayaydı rehberi iblisile tâvûs-ı mâr

Hakîkî (K: 147/43)

“Ey can, eğer rehberi İblis ve tavus kuşu olmasaydı Âdem’i cennetten kim çıkarırdı?”

Yazıcıoğlu Mehmed’in aşağıdaki beyitlerinde İblis’e yardım eden ve bu davranışı sonucu cezalandırılan yılan ve tavus kuşu motifi görülmektedir:

Pes andan dedi ya Âdem sebeb ne

Seni ben nehy edem senden taleb ne

Dedi Yâ Rabbi Havva verdi bana

Sıdım buyruğun oldum âsî sana

Dedi Havva'ya niçin verdin onu

İşâret eyledi Havva yılanı

Yılana dedi niçin oldu telbîs

Yılan dedi bana emr etti İblîs

Dedi Havva'ya ettin anda bir kan

Pes aksın senden imdi ayda bir kan

Senin de yâ yılan kesdim ayağın

Başın dağıdalar eriye yağın

Yazıcıoğlu Mehmed (132-133. s)

3.2. Hz. Âdem’in Cennetten Çıkarken Yanına Aldığı Nesnelere

Hz. Âdem’in cennetten çıkarken yanına aldığı bazı nesnelere olduğu rivayet edilmiştir. Bu nesnelere asa (Bu asanın Hz. Mûsâ’nın asası olduğu söylenir.) (Taberî, I/161-163), cennetten yapraklar (Taberî, I/161-163), yüzük (Bu yüzüğün Hz. Süleyman’ın tılsımlı yüzüğü olduğu söylenir.) (Pala, 2020:339) olduğu rivayet edilmiştir. *Muhammediye*’de de bu rivayetler görülmektedir:

Şu dem ki çıktı cennetten alıp dört nesne çıkmişti

Fenâ mülküne gelmişti onunla bile bu erbâ'

Asâ biri biri hâtem birisi gözleri yaşı

Biri yaprağı incirin kim etmişd'andan istiktâ'

Asâ Mûsâ'ya verildi yüzük degdi Süleymân'a

Yedi ol yaprağı âhû yaşı âsilere şeffâ

Yazıcıoğlu Mehmed (154. s)

3.3. Yeryüzüne İndirildiği Yer

Yaygın olan bir inanişâ göre cennetten kovulan Hz. Âdem, yeryüzünde Hindistan'a indirilmiştir (Taberî, 1991: I/117; İbn Kesîr, 1993: II/285,287; Aydemir, 2019: 293; Bolay, 1988: 363).

Necatî Bey'in aşağıdaki beyitlerinde, cennetten kovulduktan sonra yeryüzü macerası başlayan Hz. Âdem'in Hindistan'a indirildiğinden söz edilir:

Çün âdem ola Cennetden havâyı

Diyârı Hinde toğruldur asâyı

Kalem su'bân gibi olur bahâne

Atar ol Âdemi Hindüstana

Necatî Bey (M⁹: 1/5-6)

“İnsan cennet ortamından kovulunca bastonunu Hint diyarına doğrultur. Kalem (kader) yılan gibi (Âdem'in cennetten gönderilmesine) sebep olur. Âdem'i Hindistan'a atar.”

3.4. Hz. Âdem ile Havvâ'nın Yeryüzünde Buluşmaları

Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'sinden alınan aşağıdaki beyitlerde görülen bir diğer İsrâilî rivayet ise cennetten kovulduktan sonra Hz. Âdem'in Serendib'e, Havvâ'nın ise Cidde'ye indirilmesidir. Kaynaklarda yeryüzüne indirildikleri yer noktasında çeşitli rivayetler görülmüştür (Taberî, I/155; Râzî, II/438; Bolay, 1988: 363). Fakat bu konuda Kur'anî bilgi bulunmamaktadır.

Pes Âdem tevbe bâbindan Serendib dağına indi

Sarây-ı mihnete konu olurken ravzada reyyâz

Onun ardınca Havvâyı sürüp rahmet kapısından

Çıkuben Cüdde'ye indi ne cevher kaldı ne a'râz

---

⁹ M: Mesnevi

Kovup şeytânı dergâhdan atıp la'net kapısından

Bırakdılar Cezîreye ki bulsun ettiğin nehhâz

Sürüp bâb-ı gazabdan hem çıkardılardı tâvûsu

Şimâle indi zâr ile onun 'çün âh eder mehhâz

Yılanı kovdular gitti çıkıp hışmın kapısından

İnüben İsfahâna ol kan ağlardı edip ıgmâz

Yazıcıoğlu Mehmed (133. s)

Rivayetlere göre, Hz. Âdem ile Havvâ cennetten kovulduktan sonra yeryüzünün farklı yerlerine indirilmişlerdir. Birbirlerinden haberdar olmaları kırlangıç vasıtasıyla olmuştur. Kırlangıç, bu vazifesinden ötürü yavrularından ayrı kalır, bu yüzden de yavruları yuvadan düşürmüş. Düşen yavrular da yılanlara yem olurmuş. Bunun üzerine kırlangıç, Hz. Âdem'in sakalından, Havvâ'nın da saçından bir tel istemiş. Bu tellerle yavrularını ayaklarından yuvaya bağlayıp düşmelerini önlemiş. O günden beri kırlangıçlar yavrularını ayaklarından yuvaya bağlarlarmış (Onay, 2016: 259)

Miyânun fikr eden diller ki zülfün âşiyân etmiş

Piristû beççelerdür gûyiyâ bir mûya bağlanmış

Nâ'îlî-i Kadîm (G: 181/2)

“Belini düşünen gönüller ki saçlarını mesken etmiş. Sanırsın ki kırlangıçtır, bir tele bağlanmış.”

Piristû-beççeler mâr-ı siyehden ihtirâz etmez

Cihânda 'adli men' etmiş rüsûm-ı cevr ü âzârı

Sünbülzâde Vehbî (K: 19)

“Padişahın adaleti cihanda her türlü eziyet şeklini yasaklamış. Kırlangıçlar siyah yilandan çekinmez.”

3. 5. Hz. Âdem'in Bağışlanmak İçin Yıllarca Ağlaması

Deniliyor ki Hz. Âdem, cennetten kovulduktan sonra bağışlanmak için iki yüz yıl ağlamış ve affedilmek için Allah'a yalvarıp yakarmıştır (Köksal, 2001: I/58).

Süheylî, aşağıdaki dizelerinde Hz. Âdem'in cennet hayatındaki yasağı çiğneyip yeryüzüne düşmesi sonucu yaşadığı pişmanlığa ve yıllarca ağlayıp Allah'tan af dilemesine atıfta bulunur.

Gözinden yaş yirine kan akıtdı nice yıl Âdem

Günâhun andı üç yüz yıl pey-â-pey ağladı Âdem Süheylî (Müs: 9/2)

“Âdem, senelerce gözünden yaş yerine kan akıttı. Âdem, günahını hatırlayarak üç yüz yıl (boyunca) sürekli ağladı.”

Aşağıdaki beyitlerde de bu rivayete telmihte bulunulur:

Hâsılı çün mezra ‘-ı dünyânun oldu gam bana

Yıllar ile ağladı hâlüm görüp Âdem bana

Avnî (G: 3/1)

“Nihayetinde yeryüzü benim için keder (yeri) oldu. Âdem halimi görünce (benim için) yıllarca ağladı.”

Düşdüm cüdâ çü cennet-i kûyundan ey sanem

Âlemde niçe ağlamayam ben de âdemim

Meşhurî (G: 88/2)

“Ey sanem, mademki senin kapından ayrı düştüm; (şu) âlemde nice ağlamayayım (ki) ben de âdemim (insanım).”

Gördüğümce zülf-i miskînüni ağlarsam n’ola

Ey gözüm nûrı yaşardur âdemün çeşmin duhân

Vusûlî (G: 137/2)

“Ey gözümün nuru! Misk (kokulu) saçlarını gördüğümde ağlasam şaşılacak şey midir? Âdem’in gözlerini duman yaşartır.”

Aşağıdaki beyitlerde de iki yüz ağladığı, dilinde sürekli Allah’ın ismini olduğu, üç yüz yıl utancından göğe bakmadığı anlatılmaktadır.

Çün Âdem gördü bu hâli ki başına neler geldi

Pes iki yüz yıl ağladı dilinde vahdet-i elfâz

Göğe bakmadı üç yüz yıl hayâ idüben Allâh’dan

Bu ma’nîden pes al ibret ki budur sûret-i elfâz

Yazıcıoğlu Mehmed (147. s)

3.6. Bağışlanmak İçin Hz. Muhammed’in İsmiyle Tevessül Etmesi

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Âdem ve eşi düştükleri yanlışın farkına varıp tövbe ederler. Allah tövbelerini kabul eder (Bakara: 2/37; Tâhâ: 20/122). Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Âdem ve eşinin yaşadığı bir pişmanlık ve onların yapmış oldukları bir tövbe söz konusudur. Şüphesiz bu tövbenin

samimi oluşu da Hz. Âdem ve eşinin Allah tarafından bağışlanmasına vesile olmuştur. Bakara suresinde “*Bunun üzerine Âdem’e Rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır.*” (2/37) ayetinde Allah’ın öğrettikleri ile Hz. Âdem ve eşinin tövbe ettikleri bildirilmektedir. A’râf sûresinde ise tövbenin içeriği bildirilmiştir: “*Dediler ki: ‘Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!’*” (7/23). Ayetlerin verdiği bilgi malumumuzken Hz. Âdem’in tövbe ederken sarf ettiği sözler üzerine çeşitli rivayetler oluşturulmuştur.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in rivayet ettiği hadise göre; işlediği günahın pişmanlığıyla yanıp tutuşan Hz. Âdem, Hz. Muhammed’in ismiyle tevessül ederek Allah’tan bağışlanmayı diler. Allah da Hz. Âdem’e Hz. Muhammed henüz yaratılmamışken onu nasıl bildiğini sorar. Hz. Âdem, kendisine ruh üfürüldüğü esnada yerden doğrulurken arşın sütunları üzerinde “*Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın elçisidir*” yazısını gördüğünü söyler. Yaratılanların içinde Allah’ın en sevgili kulunun Hz. Muhammed olduğunu anlar. Allah, Hz. Âdem’in bu düşüncesini tasdik eder ve onu bağışlar. Bu hadisin isnadında Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem yalnız kalmıştır. Bu ravî, hadis âlimlerinin tetkiklerine göre zayıf bir kimsedir (İbn Kesîr, 1994: I/108). Aşağıdaki beyitlerde bu rivayetin yer aldığı görülmektedir:

Yukarıda mevzu olan hadise istinaden aşağıdaki beyitlerde Hz. Âdem’in yıllarca ağlaması konu edilmiş ve tövbe edip bağışlanma sebebi Hz. Muhammed’i tevessüle bağlanmıştır.

‘Aşk degül mi Âdemi bir niçe yüz yıl ağladan

Mustafânın hurmetine ger suçı mağfûr ise

Ümmî Sinan (K: 166/18)

“Âdem’i nice yüz yıl ağlatan aşkı değil mi? Eğer suçu bağışlanmış ise Mustafa’nın hürmetine(dir).”

Âdem cerimesine yüzün suyudur şefî‘

Senden umar şefâ‘ati mecmû‘-ı asfiyâ

Ahmet Paşa (K: 4/11)

“(Hz. Muhammed’in) yüzü suyu hürmetine Âdem’in suçu bağışlandı. (Ey Peygamber!) Bütün erenler senden şefaatinu umar.”

Muhammediye adlı eserden alınan aşağıdaki beyitlerde Hz. Âdem’in Cenabı Allah’a yalvarması, Cenabı Allah’ın ona kimin için bu duayı ettiğini sorması, Hz. Âdem’in senin Habibin olan

Muhammed için dua ettiğini söylemesi, kendisine onu nereden bildiğinin sorulması üzerine Hz. Âdem'in onun ismini cennette gördüğünü, onun gözlerinde nur olduğunu, diline ve sözlerine yerleştirildiğini görüyoruz:

Onun hakkı içi kim kıldın ekrem

Kamulardan onu a'lâ ve a'zam

Benim bu suçumu afv et İlâhî

Ki sensin pâdişahlar pâdişahu

Hitâb erdi ki yâ Âdem nidâyı

Kiminçün eyledin bana duâyı

Dedi ol kim sâfiyyindir Habibin

Muhammed'dir kamu derde tabibîn

Neden bildin dedi kimdir Muhammed

Beyân et onu de kimdir Muhammed

Dedi cennette gördüm her mevâki'

Yazılmış adın ile adı vâki'

Dahi ol nûr idi kim gözlerimde

Konulmuştu dilimde sözlerimde

Yazıcıoğlu Mehmed (135-136. s)

3.7. Hz. Âdem'in Boyunun Kısaltılması

Yeryüzüne indirilen Hz. Âdem'in boyunun çok uzun olduğu söylenmiştir. Öyle ki başı göklere erişir, meleklerin duasını duyar. Meleklerle konuşması melekleri korkutmuş. Bunun üzerine boyu altmış arşına indirilmiş (Taberî, I/155-156,163). Aşağıdaki beyitlerde cennetten kovulan Hz. Âdem'in, sürekli ağlamasından rahatsız olan meleklerin onu Allah'a şikâyet etmesi ve Allah'ın Hz. Âdem'in boynunu altmış arşına düşürmesi anlatılmıştır:

Tutardı onlarınla üns demâdem liken ağlardı

Nice ağlamasındı ol oluptu yârine veddâ'

Firiştehler üşendiler onun âh u figânından

Şikâyet ettiler Hakk'a kamu metbû' ile etbâ'

Pes onun kaddini Allah kısalttı altmış arşına

Ki kendi râhat ola hem melekler olmaya nezzâ'

Yazıcıoğlu Mehmed (154. s)

3.8. Hz. Âdem'in Ömrü

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Âdem'in 930 yıl yaşadığı bildirilmektedir (Tekvin: 5/5). İslâmî kaynaklarda da bu hususta çeşitli rivayetler olmakla birlikte genel kanı 1000 yıl yaşadığı yönündedir (Köksal, 2001: I/84).

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Âdem'in bin sene yaşadığı yönündeki rivayetlere telmihte bulunulur.

Sundular bir cür'a kim bin yıl yaşar içen tamâm

Bu perî-rûlar Necâtî bizi âdem sandılar

Necatî Bey (G: 74/7)

“Bir yudum (içki) içenin tamı tamına bin yıl yaşayacağı içki sundular. (Ey) Necatî, bu peri yüzlü (güzeller herhalde) bizi âdem sandılar.”

Bu demde nedir bin yaşamak âdeme dersem

Bu nükteyi selb eylemek idrâke ziyandır

Nefî (K:9/7)

“Bu zamanda insana bin (yıl) yaşamak nedir dersem bu manayı anlamak akla zarardır.”

Çün Âdem bin yaşına erdi yetti

Yerine oğlu Şis'i kodu gitti

Yazıcıoğlu Mehmed (163. s)

“Âdem bin yaşına erdiği için yerine oğlu Şis'i bırakıp gitti.”

Sonuç

Divan şiirinde Hz. Âdem ile ilgili yapılan araştırmalarda, onun yaratılış sürecine ve hayatına dair pek çok bilginin şiire konu edildiği ya da bunların şiirde bir motif olarak kullanıldığı görülmüştür. Hz. Âdem'le ilgili gerek Kur'an'dan alınan rivayetlere gerekse İsrâiliyat kaynaklı rivayetlere Divan şiirinde sıkça atıfta bulunulmuştur. İncelenen her divanda kendisine dair az ya da çok izler görülmüştür. Çalışma kapsamı gereği Hz. Âdem'e dair sadece İsrâiliyat'tan olduğunu tespit ettiğimiz rivayetler incelenmiş, bu rivayetlerin Divan şiiri geleneğinde nasıl kullanıldığı örnek beyitlerle gösterilmiştir.

İncelenen rivayetlerin başında Hz. Âdem'in yaratıldığı toprağın yeryüzünden Azrail tarafından getirildiği ve Azrail'in yeryüzündeki toprağa merhamet etmediği için ölüm meleği olarak seçildiği görülmüştür. Rivayetin devamında ise getirilen yaratılış toprağının, yeryüzünün hangi bölgelerinden getirildiğine dair bilgilere yer verilmiştir.

Divan şiirinde Hz. Âdem'in yaratılış sürecine dair İsrâiliyat'tan bilgilere rastlanılmıştır. Ruh üfürülmeden önce ceset halinde bekleme süresine dair çeşitli rivayetler olsa da Divan şiirinde bu bekleme süresi “erba'in” (kırk) kelimesiyle ifade edilmiştir. Fakat verilen bu sürenin gün, yıl ya da vakit olduğuna dair herhangi bir kelime şiirlerde görülmemiştir. Bu bekleme süresinde Hz. Âdem'in cesedi için “âb u gil” mazmunu sıklıkla kullanılmıştır. Ancak Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'sinde Allah, Hz. Âdem'i kendi eliyle yaratmış, onu şekillendirmesi kırk gün sürmüştür. Hz. Âdem'in cesedi tamamlandıktan sonra ceset kırk yıl kadar güneşe doğru bekletmiştir. Rivayetlerin devamında Hz. Âdem henüz ceset halindeyken İblis'in ona musallat olması, İblis'in Hz. Âdem'in cesedine karşı düşmanlık beslemesi anlatılmıştır.

Hz. Âdem'in eşinin yaratılışına dair verilen bilgilerin İsrâiliyat'tan geldiği görülmüştür. Buna göre eşi Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır.

Hz. Âdem ve eşinin cennetten kovulma hikayesi de İsrâilî rivayetlerle anlatılmıştır. Cennetten kovulan İblis'in, tavus kuşu ve yılanın yardımıyla cennete girdiği bildirilmiştir. İblis'in yasaklı ağaçtan yemeleri için önce Hz. Âdem'e yanaştığı, bu konuda başarılı olamayınca Hz. Âdem'in eşini kandırdığı anlatılmıştır. Rivayetlerin devamında yasaklı ağaçtan yiyen Havvâ'nın Hz. Âdem'i de yasaklı ağaçtan yemesi için kandırdığı ve ilk günahın kadından geldiği görülmüştür. İşlenen bu günahın sonucunda İblis'e cennete girme noktasında yardım eden tavus kuşu ve yılanın, İblis'e uyup Allah'a itaatsizlik eden Hz. Âdem ve eşinin cennetten kovulma ve cezalandırılma serüvenleri anlatılmıştır.

Hz. Âdem ve eşinin cennette yediği yasaklı yiyecek, Divan şiirinde sıklıkla kullanılan bir motife dönüşmüştür. Genellikle bu yiyeceğin buğday olduğu görülmüş ve “dâne” mazmunuyla ifade edilmiştir. Divan şairleri, genellikle sevgilinin yüzündeki benleri buğday tanesine benzeterek Hz. Âdem'in yukarıda tahkiye edilen hikâyesine göndermede bulunmuşlardır. Şairler, sevgilinin vücudundaki benlere meylederek kendilerini Hz. Âdem'e benzetmişlerdir. Onlar da tıpkı Hz. Âdem gibi dünya hayatına ilgi duymuşlardır. Yine günaha bulaşma noktasında da şairlerin

sundukları bahane Hz. Âdem'in neslinden olmalarıdır. Ataları ilk günah olarak bilinen yasaklı ağaçtan yemiştir. Dolayısıyla nesillerinin ona benzemesi olağandır.

Hz. Âdem ve eşinin, cennetten kovulduktan sonra yeryüzünde indirildikleri yere dair İsrâîlî rivayetler tespit edilmiştir. Esere göre Hz. Âdem Serendib'e, Havvâ ise Cidde'ye indirilmiştir. Yeryüzüne indirilen Hz. Âdem'in işlediği günahı dolaylı yaşadığı pişmanlığı, ağlaması ve tövbe etmesi de İsrâîlî rivayetlerle anlatılmıştır.

Sonuç olarak Hz. Âdem'in yaratılış ve hayat hikâyesine dair İsrâîliyat'tan olup rivayet kültüründe yer alan pek çok unsurun Divan şairleri tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bunun başlıca sebepleri, Divan edebiyatının İslâmî kaynaklara dayanan bir edebiyat olması, tefsir ve hadisler aracılığıyla İsrâîliyat kabilinden pek çok rivayetin İslam'a ve dolaylı olarak kültür ve edebiyata karışması olarak düşünülebilir.

Kaynakça

Akkuş, M., 2018. *Nefî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 300s.

Aksoyak, İ. H., 2018. *Gelibolulu Mustafa Âlî-Dîvânlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1410s.

Aydemir, A. , 2019. *Tefsirde İsrâiliyyat*, 1. b., Beyan Yayınları, İstanbul, 387s.

Aydemir, Y., Çeltik, H., 2017. *Meşhurî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 190s.

Ayverdi, İ., 2010. *Kubbealtı Lugatı- Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1.b., Kubbealtı İktisadi İşletmesi, İstanbul, 1411s.

Bilgin, A. A., 2017. *Ümmî Sinan Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 192s.

Bolay, S. H., 1988. Âdem. 05.09.2023 tarihinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/adem--peygamber> adresinden alındı.

Boz, E., 2017. *Hakîkî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin (Sadi Somuncuoğlu ve Mevlana Müzesi Nüshaları)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 842s.

Bursevî, İ. H., 2012. *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, C. VI, Damla Yayınevi, İstanbul, 546s.

- Çalka, M. S., 2018. “Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye’sinde Dinî ve Edebî Kaynaklar”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 5 (12), ss. 33-43.
- Çelebi, A., 1978. *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, (Çev: A. M. Büyükçınar, Ö. F. Harman), Kalem Yayınevi, İstanbul, 372s.
- Dikmen, M., 2021. *Peygamberler Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 636s.
- Doğan, M. N., bty. *Avnî (Fatih) Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 36s.
- Duman, C., 2015. *Kur'an Kıssalarının Tarihselliği*, 2. b., Ekin Yayınları, İstanbul, 264s.
- Ersoy, E., 2017. *II. Beyazıt Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 391.
- Harmancı, M. E., 2017. *Süheylî Dîvânı*. Turizm ve Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 294s.
- Hatiboğlu, İ., 2001. İsrâiliyat. 10.09.2023 tarihinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/İsrâiliyat#1> adresinden alındı.
- Hatiboğlu, M. S., 2020. İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu, 3. b., OTTO Yayınları, Ankara, 156s.
- Hıdır, Ö., 2006. *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, 1. b., İnsan Yayınları, İstanbul, 686s.
- İbn Kesîr, 2005-2009. *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri, C II-2009, IX-2005*, (Çev: B. Karlığa ve B. Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 584s-5000s.
- İbn Kesîr, 1994. *El-Bidâye Ve’n-Nihâye- Büyük İslâm Tarihi, C I*, (Çev: M. Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 516s.
- İpekten, H., 2019. *Nâ’îlî-i Kadîm- Dîvân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 597s.
- İsen, M., 2020. *Usûlî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, 1. b., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 510s.
- İsen, M., Canım, R., 2019. *Hamâmîzâde İhsân Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 375.

- İslâmoğlu, M., 2001. *Yahudileşme Temayülü*, 9. b., Denge Yayınları, İstanbul, 296s.
- Kaçalin, M. S., bty. *Âhî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 66s.
- Karaman, H. ; Çağrııcı, M.; Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S., 2015. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 1. b., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 596s.
- Kaya, B. A., 2017. *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sakarya, 658.
- Kaya, M., 2018. *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*, 1. b., İSAM Yayınları, Ankara, 668s.
- Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 274s.
- Köksal, M. Â., 2001. *Büyük Peygamberler Tarihi, C I*, Köksal Yayıncılık, İstanbul, 371s.
- Kurtoğlu, O., 2017. *Zâtî-Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 326s.
- Kurtubî, 2005. *el-Câmiu li Ahkâmi'l Kur'ân, C I*, (Çev: M. B. Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul, 630s.
- Mâtürîdî, 2015. *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi, C I*, (Çev: B. Topaloğlu, K. Sandıkçı), Ensar Yayınları, İstanbul, 464s.
- Nedim, A., 2017. *Kur'ân Yorumunda İsrâiliyyatın Arka Planı*, Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Okuyan, M., 2021, *Kur'ân Meal-Tefsir 7. b.*, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 604s.
- Onay, A.T., 2016. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.*, (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Öztürk, M., 2014a. *Ku'ran Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım - Tefsirde İsrâiliyyât Karşıtı Söylemin Tahlil ve Tenkidi-*, *İslâmî İlimler Dergisi*, 9 (1), ss. 11-68.
- Öztürk, M., 2014b. *Kıssaların Dili*, 5. B., Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 367s.
- Pakalın, M. Z., 1993. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 4. b., C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 784s.
- Pala, İ., 2020. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 32. b., Kapı Yayınları, İstanbul, 627s.

- Püsküllüoğlu, A., 1977. *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, 1. b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994s.
- Râzî, F., 2002. *Tefsîr-i Kebîr-Mefâtihu'l Gayb, C II*, (Çev: S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, ve S. Doğru), Huzur Yayınevi, İstanbul, 558s.
- Saraç, M. A. (bty). *Emrî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 415s.
- Söylemez, İ., 2013. *Seyfullâh Nizâmoğlu Dîvânı (İnceleme-Tenkitleli Metin)*, Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Suyûtî, 2012. *Hadislerle Kur'ân Tefsiri- ed-Dürrü'l Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, C. I, VIII*, Çev. Z. Yıldız), Ocak Yayınları, İstanbul, 576s-624s.
- Şemseddin Sami, 2007. *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1574s.
- Taberî, 1991. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, C I*, (Çev: Z. K. Ugan, A. Temir), MEB Yayınları, İstanbul, 443s.
- Taberî, 1996. *Taberî Tefsiri, C I*, (Çev: H. Karakaya, ve Y. Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul, 561s.
- Tarlan, A. N., 1992. *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 440s.
- Tarlan, A. N., 2005. *Ahmet Paşa Divanı*, 1. b., MEB Yayınları, İstanbul, 480s.
- Tarlan, A. N., bty. *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Taş, H., 2010. *Vusûlî Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 368s.
- Tökel, D. A., 1998. *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efanevi Şahıslar*, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Uyar, A., 1993. *Hadislere Kıssacılığın Girmesi ve Menfi Te'sirleri*, Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Uzun, M. İ., 2013. "Yazıcıoğlu Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazicioglu-mehmed-efendi#1> (13.10.2023).
- Uzun, M. İ., 2020. "Muhammediyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammediyye--yazicioglu> (13.10.2023).
- Ünver, M., 2017. *Tefsirde Öteki Celâleyn'de İsrailiyat*, 2. b., Atlas Yayınları, Ankara, 216s.

Yazıcıoğlu Mehmed, 1980. *Muhammediye, C I*, (Haz: Âmil Çelebiođlu), Tercüman Gazeteleri, İstanbul, 256s.

Yenikale, A., 2017. *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùtùphaneler ve Yayınlar Genel Mùdùrlùđù, Ankara, 502s.

Zamur, H., 2020. İsrâiliyâtın Tarihi Arka Planı. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12 (1), 89-121.

Zehebi, M. H., 2017. *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyat*, 1. b., (Çev: E. Yıldırım), OTTO, Ankara, 206s.